

Dansen op een ziedende vulkaan

INHOUD

Een parabel	6
Inleiding	9
1. Het onbehagen in de cultuur	15
2. De relatie tussen onbehagen, woede en geweld in onze samenleving	31
3. De waanzinnige wedloop van onze wereldeconomie	51
4. Big tech en de radicale aanval op onze democratie	79
5. De ontmenselijking van de ander	107
6. De ontmanteling van de publieke sfeer	133
7. De toekomst van de menselijke beschaving	165
7.1. De strijd voor erkenning en waardigheid	166
7.2. Het ontmarkten van de samenleving	178
7.3. Het herbetoveren van de wereld	186
7.4. Het ontwikkelen van een collectieve horizon	195
7.5. Het ombuigen van woede	206
Noten	217

INLEIDING

De hallucinante beelden van de duizenden demonstranten die op 6 januari 2021 woedend het Capitool bestormden, staan ondertussen in ons collectieve geheugen gegrift. Verwarde relschoppers, aangejaagd en opgejut door de Amerikaanse president Donald Trump, bestormden het centrum van de Amerikaanse macht. De deelnemers aan de raid vertolkten diverse vormen van onbehagen en woede. Wat hen evenwel samenbracht, was de wil om een democratisch verkozen regering omver te werpen. De radicale retoriek van ‘gestolen verkiezingen’ mondde uit in een regelrechte poging tot staatsgreep. Dit in een land dat zo graag uitpakt met de superioriteit van zijn politieke en economische systeem en op internationaal gebied de ambitie blijft koesteren om als gidsland en voorvechter van de democratie te fungeren.

Wat zich in de VS voltrekt en we ons tot voor kort niet konden inbeelden, illustreert dat de Amerikaanse democratie door een diep dal gaat. De verhoudingen tussen Republikeinen en Democraten zijn totaal verziekt. Vanuit Republikeinse hoek klinkt steeds luid het geroep om ‘ons land’ te redden, indien nodig met geweld. Met ‘ons land’ bedoelen de Republikeinen een op witte suprematie gebaseerde, christelijke, nationalistische samenleving waaraan niet-witte mensen mogen deelnemen zolang ze hun plaats kennen. Hun visie zorgt ervoor dat in het hele land families en buurten op gespannen voet met elkaar leven. De verschroeiende verdeeldheid ebt sinds de verkiezing van Joe Biden tot nieuwe president niet weg, en ook Trump en zijn radicaal-rechtse invloed verdwijnen niet. De politieke democratie in de VS is een reus op lemen voeten.

De verdeeldheid en het groeiende onbehagen treffen niet alleen de Amerikaanse samenleving. De toegenomen woede en het hieraan verbonden wantrouwen rukken in steeds meer landen op. Dat

zorgt ervoor dat steeds meer mensen zich niet langer thuis en beschermd voelen in deze wereld. Velen onder hen kijken tegen een hoge stapel verlieservaringen aan, en dat veroorzaakt onrust en onvrede. Ze verliezen niet alleen een deel van hun inkomen en materiële houvast, maar lijden ook onder het verlies van sociale erkenning, waardigheid en de overgeërfde waarden en tradities. Het onbehagen in onze samenleving drukt de angst uit voor een wereld zonder betekenis. Het is een wereld waarin werken om te overleven en ongeremd te consumeren de voornaamste vorm van zingeving dreigt te worden.

Het onbehagen schuilt in mindere of meerdere mate in ieder van ons. Het komt niet alleen van buitenaf, maar is mee het resultaat van de innerlijke verdeeldheid die elke mens vanaf zijn geboorte kenmerkt. Die verdeeldheid is op zich niet problematisch, want ze stuwt ons vooruit in het leven. Ze doet ons verlangen en streven naar een verloren en ingebeelde eenheid. Door de menselijke geschiedenis heen heeft dit menselijke streven ons immense pracht, rijkdom en welvaart opgeleverd. Maar in diezelfde geschiedenis zien we donkere en ontwrichtende periodes die aanvoelen alsof de mensheid op een ziedende vulkaan danst. Het zijn korte of langere periodes waarin de menselijke beschaving op een barbaars niveau terugvalt.

Woede is een basisemotie die ontstaat wanneer mensen zich tegengewerkt of gedwarsboomd voelen, of wanneer ze merken dat hun draagkracht en hun grenzen worden overschreden. Sinds de komst van het neoliberalisme ervaren mensen steeds meer teleurstellingen. Het onbehagen dat lang in de onderstroom verborgen bleef, smolt samen tot een roodgloeiende lavastroom die nu aan de oppervlakte komt. We zien op steeds meer plaatsen een bonte verzameling mensen de straat op trekken om hun woede en wantrouwen uit te schreeuwen. Opmerkelijk is dat deze nieuwe protesten niet langer door de klassieke middenveldorganisaties worden georganiseerd. De voorbije anderhalve

eeuw slaagden linkse bewegingen en partijen erin de massa te mobiliseren rond duidelijke politieke eisen. Op zich is woede dus geen ongewenste of destructieve emotie, want ze stuwt de menselijke geschiedenis in de richting van vooruitgang. Op heel wat momenten in onze geschiedenis gaf ze de aanzet tot belangrijke sociale en politieke veranderingen. Woede die wordt aangewend met het oog op een rechtvaardige samenleving, kan resulteren in bevrijding en emancipatie. De mens wil dromen en fantaseren, betekenis en zin verlenen en als het niet goedschiks kan, dan maar kwaadschiks.

Na een decennialang liberaal beleid, dat burgers ertoe aanzette om het streven naar collectieve lotsverbetering in te ruilen voor het najagen van het individuele geluk, is het knap lastig om het nog over een ‘gemeenschappelijke wereld’ te hebben. De liberale democratie zwengelde het verlangen naar persoonlijke zelfontplooiing aan. Een kwalijk gevolg van de uitzinnige individualisering is dat steeds meer demonstranten gedesoriënteerd de straat op trekken, waarbij ze het begrip vrijheid een persoonlijke invulling geven. We stellen vast dat ze het hebben over ‘mijn lichaam’, ‘mijn gezondheid’ en ‘mijn vrijheid’. De rechts-populistische en extreemrechtse partijen spelen handig en sluw in op het ‘eigen ik eerst’-principe, dat naadloos aansluit op de ‘eigen volk eerst’-retoriek. Extreemrechts mobiliseert zowel online als offline het volk om flink tekeer te gaan tegen de almachtige en totalitaire staat. Hun populistische leiders beweren dat alleen zij de vertegenwoordigers zijn van ‘het echte volk’. Alle anderen zijn ‘vijanden van het volk’. De media vertellen volgens hen alleen maar leugens en rechters beschouwen ze als wereldvreemd. Aan het einde van de rit is de ontmanteling en vernietiging van de democratie de voornaamste inzet van de rechts-populistische en extreemrechtse krachten. Niet onbelangrijk is dat zowel vroeger als nu de economische en financiële elites mee verantwoordelijk zijn voor het onvoldoende aan banden leggen van extreemrechtse politieke krachten. In veel gevallen zijn deze

elites mee verantwoordelijk voor het ontmantelen van democratische regimes en het installeren van rechts-autoritaire en totalitaire regimes.

Mensen zijn creatieve wezens die steeds nieuwe vluchtwegen vinden om te ontsnappen aan het woekerende onbehagen. Maar ondanks de menselijke veerkracht groeit de onvrede en dreigt een reusachtige democratische black-out. Geen enkel land of politieke partij op zich is in staat om het tij te keren. Minimale bijsturingen, verpakt als ronkende verklaringen, zullen het risico op de vorming van een ondemocratische wereldorde niet counteren. In dit boek proberen we in de eerste plaats het maatschappelijke onbehagen en de onvrede en woede grondig te analyseren en te begrijpen. De eerste stap die we moeten zetten, bestaat uit het onbeschroomd verdedigen van de universele ecologische en menselijke grondrechten. De verdediging van de democratische rechten gaat gepaard met het fundamenteel in vraag stellen van het verwilderde, heersende economische systeem. De menselijke beschaving staat voor een duidelijke opdracht: de uitdijende economische, financiële en imperialistische machten aan banden leggen.

We kunnen dit enkel realiseren door collectief een tegenmacht op te bouwen. Een tegenmacht die in de eerste plaats de reële noden en bezorgdheden achter de grote onvrede onder ogen ziet en die vervolgens omzet in adequaat beleid. Willen we de harde en genadeloze verdeeldheid in onze samenleving niet zien uitmonden in wereldwijde burgeroorlogen, dan vormen we best een mondiaal vertakte democratische tegenmacht die een billijke en rechtvaardige herverdeling van alle rijkdom en welvaart eist. We zijn allemaal getuige van hoe de waarheid langzaam sterft. Leugens en nepnieuws zijn de brandstof die de extreemrechtse architecten van de haat produceren, met als enige bedoeling onze democratische samenlevingen te ontmantelen. Maar ook de liberale democratie hanteert valse beloftes en leugens. Willen

we de democratie herstellen, dan moeten we een kritisch en solidariserend bewustzijn ontwikkelen. Dat kan alleen als zowel de economie als de politiek grondig wordt hervormd. Veel tijd hebben we niet meer te verliezen.